

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/1—2

БЕОГРАД
1976

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXII (нова серија)

Св. 1—2

САДРЖАЈ

Белић о „Нашем језику“ и нашим задацима (Уз стогодишњицу рођења Александра Белића, оснивача и првог уредника часописа „Наш језик“) (приредила ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—7
Иако неопходна, ревизија норме књижевног језика треба да се врши опрезно (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	8—14
Један половично објашњен суфикс српскохрватски (РАДОСАВ БОШКОВИЋ)	15—17
Прилог нормирању ријечи оријенталног поријекла у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	18—23
Турске позајмице неосманског порекла (др МИЛАН АДАМОВИЋ, Гетинген)	24—34
О упрошћавању сугласничких скупова <i>сѣн</i> , <i>зѣн</i> , <i>шѣн</i> , <i>жѣн</i> у придевским облицима (МИЛИЦА ВУЈАНИЋ)	35—42
О промени и непроменљивости бројева	
(1) Деклинабилност и индеклинабилност бројева <i>два</i> , <i>три</i> , <i>четири</i> (ГОЈКО КРАЉЕВИЋ, Сарајево)	43—52
(2) Променљивост бројева 2—4 у штокавским говорима (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	52—56
(3) Неки подаци и ставови о променљивости бројева (припремила МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	56—63
Текућа питања језичке културе	
Речник САНУ као путоказ за правилан однос према туђицама (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)	64—67
Старање француског радија и телевизије о језичкој култури (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	68—69
Утицај радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу (МИТАР ПЕШИКАН)	69—76
Питања и одговори (Индивидуалне речи, Писање великог слова у називима с двоструком одредбом — МИЛИЦА ВУЈАНИЋ; Герек или Гјерек, Улица Тадеуша Кошћушког или Тадеуша Кошћушка, Транскрипција пољског <i>gз</i> , Како транскрибовати руска презимена на <i>-ни</i> — ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	76—79

Х р о н и к а

Девета књига Речника САНУ (ЗОРКА ГОЛУБОВИЋ-СТАНОЈЧИЋ)	80
Научни скуп посвећен Даничићевом јубилеју у организацији САНУ и ЈАЗУ (МИЛОРАД СИМИЋ)	81—82
Дисертације са сербохрватистичком тематиком у СССР-у (МАРИЈА- НА КИРШОВА, Москва)	82—85

С п о м е н и

<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Берислав Николић</div>	86—91
--	-------

Тескућа питања језичке културе

РЕЧНИК САНУ КАО ПУТОКАЗ ЗА ПРАВИЛАН ОДНОС ПРЕМА ТУЋИЦАМА

Претерано језичко чистунство, којим се по сваку цену избегава употреба страних речи у нашем језику, представља застрањивање и неисправан однос према самом језику у овом тренутку његовог развјатка. Наиме, чињеница је да су многе туђице, а нарочито интернационализми, увелико одомаћене у нашем језику, што је позитивна тековина међујезичких односа, а и резултат историјских неминовности. Разлози за употребу интернационализма у великој су мери оправдани кад се има у виду да интернационализми помажу културном зближавању народа, да олакшавају старање о изражајној способности језика, јер се прихватањем добре стране речи губи потреба за мучним напорима око стварања домаће, да се интернационализацијом терминологије смањује њена несистематичност и вишеструкост, која је често везана за поједине области, стручне школе, научне установе и сл.

С друге стране, претерана употреба туђица у нашем језику, било у његовом писменом или усменом облику, свакако није одлика доброг познавања ни поштовања матерњег језика. Признати туђице не значи дозволити да оне преплаве наш језик и да из њега потисну боље домаће речи. Напротив, често је очигледно да су нпр. термини домаће основе много бољи од неких туђих, стога што не нарушавају наше граматичке и гласовне системе, што се лакше усвајају, што често делују као потпуно, одмах схватљиво обавештење о основном значењу речи — а то све може да буде недостатак термина туђих основа.

У *Правопису српскохрватскога књижевног језика*, т. 153, о туђицама је записано:

„У нашем језику имамо две врсте туђих речи. Једне од њих смо примили од других народа и прилагодили их своме језику, те их данас и не осећамо као туђе. Такве су речи: *краљ, бресква, кошуља, вишњез, чарџа* и др. У другу врсту иду оне речи које се још као туђице осећају. Такве речи треба употребљавати само онда када за појмове који се њима означавају немамо добрих речи у своме језику.“

Управо, ова друга врста страних речи представља и даље проблем око питања њихове употребе у нашем језику. Дакле, не прете више нашој језичкој култури старији варваризми, као што су турцизми, мађаризми и сл., јер они или улазе у прву врсту туђица о којој говори Правопис, или се спонтано потискују. Далеко

су већа опасност интернационализми — грчко-латински својом учесталošћу, англицизми својим тешким уклапањем у наш граматички систем. Употреба ових туђица толико је у нас честа да се већ почињу заборављати домаћи синоними. Неретко се при изражавању, писменом или усменом, прво сетимо стране речи, па је одмах употребимо, чак не увек и тачно, не замисливши се при том како то утиче на језик. Управо из тога проистиче захтев језичке норме и културе да се сваки аутор јавне речи замисли над употребом туђице, да испита могућност њене замене домаћом речју, да се запита која је реч — домаћа или туђа — читаоцу или слушаоцу погоднија, пријемчивија.

Корисна обавештења за исправан однос према туђицама пружа *Речник српскохрватској књижевној и народној језика Српске академије наука и уметности* (Р. САНУ). Овај речник начином обраде страних речи указује за које стране речи наш језик нема добре своје, а за које има. Он готово редовно омогућује оцену употребљивости и заменљивости туђица. То не значи да је Р. САНУ нормативни или саветодавни речник, јер његов циљ није да оцени колико је туђица пожељна, нити да наброји могућности њене замене — мада посредно омогућава и то — већ да је објасни и потврди реченицама у којим се јавља.

У овом се Речнику стране речи за које у нас нема добре замене дефинишу описно, ширим објашњењима, или се за њих, кад је то могућно, дају једна или више значењски приближно одговарајућих наших, или пак, страних речи. Такве би речи нпр. биле:

евиденција — имаће увида у нешто, контрола; егзибиција — демонстрирање неке вештине, приказивање, извођење нече; егзотика — оно што је својствено за далеке недовољно познате земље; (даље ће се примери наводити без дефиниција) едисија, еквивален(а)ти, екрани, екселенција, екскурзија, ексилозија, елеија, електрификација, еманација, емисија, енциклопедија, епизода, ерозија, естрада, епикеција, еуфорија и доста других.

За све ове туђице тешко би се нашла нека потпуно погодна наша реч. Истина, то би се могло учинити само за понека њихова значења. Могло би се нпр. место *еквивален(а)ти* рећи — *одигишета, проишвувередност*, наравно кад та реч има такво значење. Исто би се тако место *екскурзија* могло казати *излеј* ако се том реју означава краћа, обично једнодневна, првенствено забавна посета неком месту, уопште таква посета нечем. Реч *ексилозија* би се могла заменити нашим речима *ипрасак, љуцањ*, али не увек, већ само кад се том реју не означавају неке велике, јаке детонације. Слично би се и за неке друге наведене туђице, бар за понека њихова значења, могла наћи успешна замена нашој реју, али се за неке не би могло ни толико учинити: *екселениција, елеија, ейизода*.

Дакле, ако у нашем језику за страну реч не постоји одговарајућа замена, онда је боље и њу употребити него уместо ње насилно

тражити неку нашу или чак, према неким лексичким обрасцима нашег језика, стварати нову.

Насупрот овом, у нашем језику има доста туђица или њихових изведеница за које постоје боље, синонимичне или приближно такве, наше речи. У Р. САНУ за такве се стране речи наводи једна или чак и више наших.

На извесном броју скраћених и упрошћених реченица, што су у Р. САНУ наведене као потврда за неке туђице, може се показати који се део објашњења датог у овом Речнику нуди као могућа замена за туђице употребљене у њима (та су објашњења наведена у заградама):

е в е н т у а л а н и сл.: бојао се евентуалних последица (*моуђних*); да нам се евентуално и насмијете (*можда*); додирнух и евентуалност, да бих остао код Јавора (*моуђност*);

е в и д е н т а н и сл.: евидентан доказ за тврдњу (*очевидан*); плаћа вазда евидентно, да знаду сви укућани (*јавно*);

е г з е м п л а р и сл.: у колико је егземплара штампао своје књиге (*јимерака*); требало га је егземпларно казнити (*јимерно*);

е к с п е д и ц и ј а и сл.: мора бити на свакој сигнатури датум експедиције (*оујуремања*), — дошла нам је твоја експедиција (*јоуиљка*); један по један предмет се завршава — експедитивно, нема шта (*брзо*); експедовао је гвожђе колима (*оујуремно, оујуремао*);

е к с п л и к а ц и ј а и сл.: ја се уздржавам од сваке даље експликације (*јумачења*); не може потпуно да експлицира своју идеју (*рас*) *јумачи*); јасно показује, иако то експлицитно не изражава (*изричишо*);

е к с п е р т: он је био познат као експерт у финансијским пословима (*сјручњак*);

е к с п о з и т у р а: радио је у предузећу које је главну експозитуру имало у једном лучком граду (*исјосјауу*);

е к с п о р т и сл.: поста главним агентом за експорт (*извоз*); ове године смо експортовали велику количину обуће (*извезли*);

е к с ц е с: старија професорица упозорила је мајку на моје експесе (*исјаге*);

е л а н: то је један исти животи елан (*јолеи*);

е л е м е н т а р а н и сл.: предају се елементарне вјежбе из фармације (*јочетине*), — вели да ми је знање мало елементарно (*оскудно*); ја сам елементарно опасан (*јајонски*);

е л и п т и ч а н: народне пословице су често речене у елиптичном облику (*сажешом*);

е м и н е н т а н и сл.: израсле су извесне еминентне књижевне личности (*исјакнуће*), — Милутин је имао еминентан дар за хумор (*изразиш*); устанак је еминентно политичког карактера (*изразишо*);

е н т у з и ј а с т и ч а н и сл.: написао је ентузијастичан чланак о књизи свога пријатеља (*огушевљен*); хвалила га — не ентузијастично — него с љубежљивом блажности (*огушевљено, занесено*);

е н у н ц и ј а ц и ј а: свој осјећај ја ћу у свакој својој снунцијацији јасно изражавати (*изјави*);

е т и к е т а: што нисте на стакло ставили етикету са натписом (*налейници*);

е ф е м е р а н: за пустиње значајне су ефемерне биљке (*једнодневне*), — ефемерна свечаност, слава од цигло једног минута (*крайкойтрајна*);

е ф е к (а) т и сл.: свирање прође без неког нарочитог ефекта (*утииска*), — на Западу су нешто исцрпнији подаци објављени о ефектима експлозије (*последицама*); службенику се сам пренос покућства има надокнадити по доказним ефективним трошковима (*сйварним*); ефективно је исплаћено 633 милиона динара (*у јошову*);

е ф и к а с а н и сл.: показивање је веома ефикасна метода рада (*усйешина*); да ефикасно заштити своје духовне производе (*усйешино*); радио станица омогућиће нашој земљи да са већом ефикасношћу шири културу (*делошворношћу*).

Очигледно је да српскохрватски језик има толико речничко богатство да му за многе појмове најчешће нису потребне стране речи. Истина, могло би се понекад рећи да се не добија баш исто значење кад се туђица замени нашом речју (нпр. кад се место *емигрант* каже *избејлица* или *исељеник*). То је тачно. Међутим, у таквим приликама често сâм реченички контекст помаже да замена туђице нашом речју не опшети садржај реченичке поруке, па макар се што при таквој замени и померало у значењским преливима. Наравно, претерано би било тражити да се из нашег језика п о т и с н у стране речи за које имамо добре замене. Напротив, велики се број таквих страних речи у нас толико употребљава да су оне готово свакодневне и потпуно обичне. Многе од њих су интернационализми, те их као такве не треба потискивати из нашег језика кад већ оне постоје у многим другим. Ипак, за приличан број њих, а лако се може осетити или обавестити којих, лепше је, а свакако и исправније, употребити домаћу реч, нарочито кад дође до нагомилавања туђица у неком излагању.

Као правилан путоказ за разумну меру при употреби страних речи, поред доброг језичког осећања и образовања појединца, може као основно начело послужити наведена препорука из Правописа, а потпунија обавештења о том, поред Р. САНУ, пружају и други речници српскохрватског језика. Свакако, посебно корисна обавештења могу се наћи и у речницима страних речи (у Вујаклијином или Клаићевом нпр.), јер се у њиховим дефиницијама врло често наводи једна или више наших речи као непосредан превод туђих. Међутим, описни речници, какав је Р. САНУ, предочавају, поред дефиниција, и примере у којима су употребљене туђице, чиме омогућују поузданије сналажење у настојањима да се и сложени садржаји искажу једноставним и свима разумљивим језиком.

Милосав Тешић